

IZVEŠTAJ O STANJU PRAVA DETETA NA ZAŠTITU OD ONLINE SEKSUALNOG ZLOSTAVLJANJA I EKSPLOATACIJE

**Poštuj svoju i tuđu
privatnost kada
postavljaš sadržaj
onlajn.**

**End Violence
Against Children**
THE FUND

Centar za prava deteta

Analiza je sprovedena u okviru projekta “Jačanje mehanizama za prevenciju i zaštitu dece od seksualnog zlostavljanja i iskorišćavanja na internetu” koji sprovodi Centar za prava deteta uz podršku Saveta Evrope i finansijsku podršku Fonda za okončanje nasilja nad decom. Sadržaj i stavovi izneti u ovoj analizi ne odražavaju nužno stavove Saveta Evrope i Fonda za okončanje nasilja nad decom.

U Beogradu, 11. novembra 2019. godine

Centar za prava deteta

**End Violence
Against Children**
THE FUND

Zaštita dece od online seksualnog zlostavljanja i eksploatacije garantovana je i međunarodnim i nacionalnim dokumentima. Konvencija o pravima deteta u članu 34. obavezuje države da zaštite dete od svih oblika seksualne eksploatacije i seksualnog zlostavljanja¹. Opcioni protokol uz Konvenciju o prodaji dece, dečijoj prostituciji i dečjoj pornografiji takođe obavezuje države da inkriminišu radnje koje se odnose na seksualno zlostavljanje i eksploataciju². Konvencija Saveta Evrope o visokotehnoškom kriminalu obavezuje države ugovornice da usvoje zakonodavne i druge mere za inkriminisanje krivičnih dela izvršenih putem interneta, uključujući i dela dečije pornografije i kršenja bezbednosti na mreži³. Konvencija Saveta Evrope o zaštiti dece od seksualne eksploatacije i seksualnog zlostavljanja, obavezuje države da inkriminišu sva dela seksualnog nasilja protiv dece i da usvoje posebne propise i preduzmu mere u cilju sprečavanja seksualnog nasilja, zaštite dece-žrtava i gonjenja počinitelaca. Preporuka CM/Rec (2018)7 Komiteta ministara državama članicama o Smernicama za poštovanje, zaštitu i ostvarivanje prava deteta u digitalnom okruženju Saveta Evrope⁴ preporučuje država članicama da pruže podršku deci i da ih usmeravaju u otkrivanju i korišćenju digitalnog okruženja, ali i da preduzmu zaštitne mere kako bi obezbedili da deca budu zaštićena od svih vidova nasilja, eksploatacije i zlostavljanja u digitalnom okruženju.

Republika Srbija duži niz godina radi na harmonizaciji propisa sa međunarodnim standardima kako bi obezbedila efikasnu zaštitu dece od seksualnog zlostavljanja i eksploatacije. Jedan od izazova u tom pravcu predstavlja zaštita dece u digitalnom okruženju jer zahteva i dodatno unapređenje standarda u oblasti visokotehnoškog kriminala.

Zakonodavstvo Republike Srbije sadrži veliki broj zakonodavnih odredbi kojima se obezbeđuje zaštita dece od seksualnog zlostavljanja i eksploatacije.

Ustav Republike Srbije⁵ garantuje deci zaštitu od psihičkog, fizičkog, ekonomskog i svakog drugog iskorišćavanja i zloupotrebljavanja⁶.

Krivični zakonik Republike Srbije inkriminiše različite radnje koje predstavljaju seksualno iskorišćavanje i seksualnu zloupotrebu u skladu sa Konvencijom Saveta Evrope o zaštiti dece od seksualne eksploatacije i seksualnog zlostavljanja. Ova krivična dela su inkriminisana u okviru glave 18 Krivičnog zakonika – Krivična dela protiv polne slobode (krivična dela silovanje – čl. 178, obljuba nad nemoćnim licem – čl. 179, obljuba nad detetom - čl. 180, obljuba zloupotrebom položaja – čl. 181, nedozvoljene polne radnje – čl. 182, polno uznemiravanje – čl. 182a, podvođenje i omogućavanje vršenja polnog odnosa – čl. 183, posredovanje u vršenju prostitucije – čl. 184, prikazivanje, pribavljanje i posedovanje pornografskog materijala i iskorišćavanje maloletnog lica za pornografiju – čl. 185, navođenje

¹ *Zakon o ratifikaciji Konvencije o pravima deteta*, Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori, br. 15/90, Službeni list SRJ – Međunarodni ugovori, br. 4/96 i 2/97.

² *Zakon o potvrđivanju Fakultativnog protokola o prodaji dece, dečijoj prostituciji i dečjoj pornografiji uz Konvenciju o pravima deteta*, Službeni list SRJ – Međunarodni ugovori, br. 7/2002.

³ *Zakon o potvrđivanju Konvencije o visokotehnoškom kriminalu*, Službeni glasnik RS, br. 19/2009.

⁴ *Preporuka CM/Rec (2018)7 Komiteta ministara državama članicama o Smernicama za poštovanje, zaštitu i ostvarivanje prava deteta u digitalnom okruženju Saveta Evrope*, dostupno na <https://rm.coe.int/-prems-047519-ser-2576-it-guidelines-web-16x24-1/168094ebc9>, pristup 15.12.2019.

⁵ *Ustav Republike Srbije*, Službeni glasnik RS, br. 98/2006.

⁶ Član 64. Ustava Republike Srbije.

deteta na prisustvovanje polnim radnjama – čl. 185a, iskorišćavanje računarske mreže ili komunikacije drugim tehničkim sredstvima za izvršenje krivičnih dela protiv polne slobode prema maloletnom licu – čl. 185b, glave 19 Krivičnog zakonika – Krivična dela protiv braka i porodice (vanbračna zajednica sa maloletnikom, zapuštanje i zlostavljanje maloletnog lica, nasilje u porodici, rodoskrvnjenje), glave 34 Krivičnog zakonika – Krivična dela protiv čovečnosti i drugih dobara zaštićenih međunarodnim pravom (trgovina ljudima).

Jedan broj dela ima za cilj isključivu zaštitu dece i maloletnih lica i inkriminiše radnje koje su učinjene prema njima, kao što su obljuba nad detetom (član 180 KZ), podvođenje i omogućavanje vršenja polnog odnosa (član 183 KZ), posredovanje u vršenju prostitucije (član 184 stav 2), navođenje deteta na prisustvovanje polnim radnjama (član 185a KZ), iskorišćavanje računarske mreže ili komunikacije drugim tehničkim sredstvima za izvršenje krivičnih dela protiv polne slobode prema maloletnom licu (član 185b KZ), dok su kod nekih navedenih dela kazne strožije ako su žrtve deca ili maloletne osobe nego ako su žrtve odrasli.

U odnosu na suzbijanje online nasilja nad decom posebno se ističu krivično delo prikazivanje, pribavljanje i posedovanje pornografskog materijala i iskorišćavanje maloletnog lica za pornografiju iz člana 185 KZ koje može biti učinjeno i putem interneta, kao i krivično delo iskorišćavanje računarske mreže ili komunikacije drugim tehničkim sredstvima za izvršenje krivičnih dela protiv polne slobode prema maloletnom licu iz člana 185b KZ. Značaj krivičnog dela iz člana 185b je i u tome što inkriminiše i vrbovanje dece radi ostvarenja seksualne zloupotrebe korišćenjem računarske mreže ili komunikacije drugim tehničkim sredstvima. Za ostvarivanje ovog krivičnog dela dovoljno je da učinilac dogovori sastanak sa maloletnikom i da se pojavi na dogovorenom mestu sastanka, a ne i da se nađe sa maloletnikom.

Iako je zakonodavac pokazao eksplicitnu nameru da zaštiti decu i maloletna lica od svakog oblika iskorišćavanja, postoje određeni zakonski propusti koje ovde treba pomenuti. Korišćenje usluga dečje prostitucije nije izričito inkriminisano kao krivično delo, već krivična odgovornost postoji samo ukoliko dete nije navršilo 14 godina života (krivično delo obljuba sa detetom). Svesno prisustvovanje pornografskim predstavama u kojima učestvuju deca nije inkriminisano u zakonodavstvu Republike Srbije. Takođe, u odnosu na dela koja se odnose na dečju prostituciju, zakon ne uzima kao otežavajuću okolnost činjenicu da je učinilac, namerno ili iz nehata, ugrozio život deteta ili da krivično delo uključuje teško nasilje ili je izazvalo ozbiljnu štetu detetu. U odnosu na dela koja se odnose na dečju pornografiju propisane kazne su niske imajući u vidu da je dečja pornografiju obično prati zlostavljanje dece i može ozbiljno povrediti fizički i mentalni integritet deteta. Svi ovi propusti posredno ili neposredno utiču i na različite aspekte zaštite dece od online nasilja, te bi ih trebalo imati u vidu u daljim unapređenjima zakonodavstva.

Zakon o posebnim merama za sprečavanje vršenja krivičnih dela protiv polne slobode prema maloletnicima (Marijin zakon)⁷ propisuje posebne mere koje se sprovode prema učiniocima krivičnih dela protiv polne slobode izvršenih prema maloletnim licima. Članom 13. i 14. ovog Zakona propisano je vođenje posebne evidencije lica osuđenim za krivična dela protiv polne slobode učinjena prema maloletnim licima. Ona sadrži sledeće podatke: ime i prezime

⁷ *Zakon o posebnim merama za sprečavanje vršenja krivičnih dela protiv polne slobode prema maloletnicima*, Službeni glasnik RS br. 32/13.

osuđenog, jedinstveni matični broj građana osuđenog, adresu prebivališta osuđenog, podatke o zaposlenju osuđenog, podatke o značaju za fizičko prepoznavanje osuđenog i njegove fotografije, DNK profil osuđenog, podatke o krivičnom delu za koje je osuđen, podatke o pravnim posledicama osude i podatke o sprovođenju posebnih mera propisanih ovim zakonom (mera obaveznog javljanja nadležnom organu policije i Uprave za izvršenje krivičnih sankcija, zabrana posećivanja mesta na kojima se okupljaju maloletna lica, obavezno posećivanje profesionalnih savetovališta i ustanova, obavezno obaveštavanje o promeni prebivališta, boravišta ili radnog mesta, obavezno izveštavanje o putovanju u inostranstvo). Posebnu evidenciju vodi Uprava za izvršenje krivičnih sankcija, a podaci iz ove evidencije se vode trajno i ne mogu se brisati. Zakonom je propisana je dužnost svim državnim organima, kao i pravnim licima ili preduzetnicima koji rade sa maloletnim licima da zatraže podataka da li je lice koje treba da zasnjuje radni odnos kod njih, odnosno obavlja poslove sa maloletnim licima, upisano u posebnu evidenciju (član 15. stav 3. Zakona). Ovim Zakonom zabranjeno je ublažavanje kazne i uslovnog otpusta za krivična dela protiv polne slobode učinjena prema maloletnicima i zastarevanje krivičnog gonjenja⁸.

Zakonom o organizaciji i nadležnosti državnih organa za borbu protiv visokotehnološkog kriminala⁹. Prema ovom u visokotehnološki kriminal spadaju i krivična dela protiv polne slobode kod kojih se kao objekat ili sredstvo izvešenja javljaju računari, računarski sistemi, računarske mreže, računarski podaci, kao i njihovi proizvodi u materijalnom ili elektronskom obliku. Zakonom je osnovano Posebno tužilaštvo u okviru Višeg suda u Beogradu, posebno sudsko odeljenje u Višem sudu u Beogradu i Služba za borbu protiv visokotehnološkog kriminala u okviru Ministarstva unutrašnjih poslova¹⁰.

Zakonom o informacionoj bezbednosti¹¹ uređuju se mere zaštite od bezbednosnih rizika u informaciono-komunikacionim sistemima i određuju se nadležni organi za sprovođenje mera zaštite i koordinaciju. Član 19a. ovog Zakona odnosi se na zaštitu dece pri korišćenju informaciono-komunikacioni tehnologija. Ovim članom propisano je preduzimanje preventivnih mera za bezbednost i zaštitu dece na internetu, putem edukacije dece, roditelja i nastavnika o prednostima, rizicima i načinima bezbednog korišćenja interneta, kao i putem obezbeđenja jedinstvenog mesta za pružanje saveta i prijem prijave u vezi bezbednosti dece na internetu. Ukoliko navodi iz prijave upućuju na postojanje krivičnog dela, zdravstvenog statusa, dobrobiti i/ili opšteg integriteta deteta ili na rizik stvaranja zavisnosti od korišćenja interneta, prijava se mora proslediti nadležnom organu vlasti radi postupanja u skladu sa utvrđenim nadležnostima¹². Ovim Zakonom osnovano je Telo za koordinaciju poslova informacione bezbednosti kao koordinaciono telo Vlade. U sastav ovog tela ulaze predstavnici ministarstava nadležnih za poslove informacione bezbednosti, odbrane, unutrašnjih poslova, spoljnih poslova, pravde, predstavnici službi bezbednosti, Kancelarije Saveta za nacionalnu bezbednost i zaštitu tajnih podataka, Generalnog sekretarijata Vlade, Narodne banke Srbije, Centra za

⁸ Ibid., član 5.

⁹ *Zakon o organizaciji i nadležnosti državnih organa za borbu protiv visokotehnološkog kriminala*, Službeni glasnik RS, br 61/2005 i 104/2009.

¹⁰ Ibid., član 4. – 9.

¹¹ *Zakon o informacionoj bezbednosti*, Službeni glasnik RS, br. 6/2016, 94/2017 i 77/2019.

¹² Član 19. Zakona o informacionoj bezbednosti

bezbednost informaciono-komunikacionih sistema u organima vlasti i Nacionalnog centra za prevenciju bezbednosnih rizika u informaciono-komunikacionim sistemima¹³.

Uredbom o bezbednosti i zaštiti dece pri korišćenju informaciono-komunikacionih tehnologija¹⁴ uređuju se mere za bezbednost i zaštitu dece na internetu i to putem edukacije i informisanja dece, roditelja i drugih zakonskih zastupnika i nastavnika o prednostima, rizicima i načinima bezbednog korišćenja interneta, kao i postupanja u slučajevima narušavanja ili ugrožavanja bezbednosti dece na internetu. U skladu sa ovom Uredbom osnovan je Nacionalni kontakt centar za bezbednost dece na internetu. Putem ovog kontakt centra sprovodi se savetovanje o bezbednim načinima korišćenja interneta, kao i prijavljivanje štetnog, neprimerenog i nelegalnog sadržaja i ponašanja na internetu i prijavljivanje ugroženosti prava i interesa deteta. Prijavljivanje se može učiniti putem telefona ili online, popunjavanjem elektronske prijave, a Nacionalni kontakt centar je dužan da prijave dalje prosledi nadležnim institucijama¹⁵. Jedan od izazova u zaštiti dece od online seksualnog nasilja je i sprečavanje sekundarne viktimizacije dece žrtava krivičnih dela. Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica¹⁶ sadrži poseban deo koji se odnosi na decu žrtve i decu svedoke krivičnih dela i sadrži niz odredbi kojima se obezbeđuje sprečavanje sekundarne viktimizacije i izbegavanje štetnih posledica postupka na ličnost maloletnog lica. Ovim zakonom propisane su sledeće mere koje obezbeđuju detetu žrtvi da bude saslušano i da učestvuje u postupku: obavezno zastupanje od strane advokata – punomoćnika oštećenog u postupku i pravo na besplatnu pravnu pomoć, saslušanje deteta žrtve mora se obaviti uz pomoć psihologa, pedagoga ili drugog stručnog lica, svi profesionalci koji učestvuju u postupku (javni tužilac, istražni sudija i sudije u veću) dužni su da odnose prema oštećenom vodeći računa o njegovom uzrastu, svojstvima ličnosti, prilikama u kojima živi, posebno nastojeći da se izbegnu moguće štetne posledice postupka po njegovu ličnost i razvoj. Saslušanje se može sprovesti najviše dva puta, a izuzetno i više puta ako je to neophodno radi ostvarenja svrhe krivičnog postupka, mogućnost saslušavanja deteta upotrebom tehničkih sredstava za prenos slike i zvuka, obavezno isključenje javnosti, mogućnost saslušanja deteta u stanu ili drugoj prostoriji odnosno ovlašćenoj ustanovi-oragnizaciji stručno osposobljenoj za ispitivanje maloletnih lica, zabrana suočenja oštećenog i okrivljenog¹⁷.

Poseban izazov u zaštiti dece od nasilja, pa i od nasilja u digitalnom okruženju, predstavlja dobra koordinacija različitih sistema koji moraju istovremeno i koordinisano da reaguju kako bi obezbeili adekvatnu zaštitu i podršku detetu. Opštim protokolom za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja¹⁸ koji je donet 2005. godine i Posebnim protokolima za zaštitu dece od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja, koji su doneti u oblasti obrazovanja¹⁹, socijalne

¹³Članovi 1. i 5. Zakona o informacionoj bezbednosti

¹⁴ Uredba o bezbednosti i zaštiti dece pri korišćenju informaciono-komunikacionih tehnologija, Zaključak Vlade Republike Srbije 05 broj: 110-5962/2016-2 od 30. juna 2016. godine.

¹⁵ Za više informacija pogledati <https://www.pametnoibezbedno.gov.rs/kontakt-centar/>, pristup 15.12.2019.

¹⁶ Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, Službeni glasnik RS, br. 85/2005.

¹⁷ Ibid, članovi 152-155.

¹⁸ Opšti protokol za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja (2005). Zaključak Vlade Republike Srbije 05 broj: 011- 5196/2005 od 25. avgusta 2005. godine.

¹⁹ Posebni protokol za zaštitu dece i učenika od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja u obrazovono-vaspitnim ustanovama, Ministarstvo prosvete Republike Srbije, Beograd, 2007.

zaštite²⁰, zdravstvene zaštite²¹, pravosuđa²² i policije²³ prepoznat je značaj multisektorske saradnje i definisane su nadležnosti i postupanja svih aktera u multisektorskoj zaštiti dece u slučajevima zlostavljanja i zanemarivanja dece (Posebni protokol za zaštitu dece i učenika od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja u obrazovno-vaspitnim ustanovama – 2007, Posebni protokol u ustanovama socijalne zaštite od zlostavljanja i zanemarivanja – 2008, Posebni protokol o postupnju pravosudnih organa u zaštiti dece od zlostavljanja i zanemarivanja – 2009, Posebni protokol sistema zdravstvene zaštite za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja – 2009, Posebni protokol o postupanju policijskih službenika u zaštiti maloletnih lica od zlostavljanja i zanemarivanja – 2006).

Ipak, i pored usvajanja Opšteg protokola za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja i posebnih protokola ostvarivanje efikasne multisektorske saradnje u praksi i dalje predstavlja veliki izazov, posebno na lokalnom nivou. Istraživanja pokazuju da od ukupno 136 lokalnih samouprava u Srbiji samo 38 lokalnih samouprava ima usvojene protokole koji se primarno odnose na zaštitu dece od nasilja²⁴. I Komitet za prava deteta je u svojim Zaključnim zapažanjima o kombinovanom drugom i trećem periodičnom izveštaju Republike Srbije²⁵ u delu koji se odnosi na nasilje nad decom, između ostalog, izrazio zabrinutost zbog neadekvatne primene Opšteg i Posebnih protokola i nedovoljne saradnje i razmene informacija na međuresornom nivou i među nadležnim organima.

Dodatni problem predstavlja činjenica da ni opšti ni posebni protokoli ne definišu postupanja koja se posebno odnose na slučajeve online nasilja nad decom koje dodatno zahteva i saradnju sa odeljenjem Ministarstva unutrašnjih poslova za visokotehnološki kriminal pa bi ove protokole trebalo unaprediti tako da uključe jasno definisane procedure u slučajevima online nasilja. Isti problem prepoznaje se i u protokolima koji su doneti na lokalnom nivou. Iako se protokoli odnose na zaštitu dece od nasilja u različitim okruženjima, samo u dva protokola istaknuto je da će se naročita pažnja posvetiti zaštiti dece od vršnjačkog nasilja i elektronskog nasilja²⁶.

²⁰ *Posebni protokol za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja u ustanovama socijalne zaštite*, Ministarstvo rada, zapošljavanja i socijalne politike Republike Srbije, 2006.

²¹ *Posebni protokol sistema zdravstvene zaštite za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja*, Ministarstvo zdravlja Republike Srbije, Beograd, 2009.

²² *Posebni protokol o postupanju pravosudnih organa u zaštiti maloletnih lica od zlostavljanja i zanemarivanja*, Ministarstvo pravde Republike Srbije, Beograd, 2009.

²³ *Posebni protokol o postupanju policijskih službenika u zaštiti maloletnih lica od zlostavljanja i zanemarivanja*, Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srbije, Beograd, 2007.

²⁴ Mreža organizacija za decu Srbije, *Izveštaj Međusektorska saradnja na zaštiti dece od nasilja u lokalnim samoupravama*, str. 11, dostupno na http://www.savetzapravadeteta.gov.rs/doc/istrazivanja/Medjusektorska_saradnja_na_zastiti_dece_od_nasilja_ls.pdf, pristup 15. decembar 2019.

²⁵ Komitet za prava deteta, *Zaključna zapažanja o kombinovanom drugom i trećem periodičnom izveštaju Republike Srbije CRC/C/SR.2193 od 3. februara 2017. godine*, dostupno na <https://ljudskaprava.gov.rs/sh/node/19966>, pristup 15.12.2019.

²⁶ *Ibid.*, str. 13

Unapređenje strateškog okvira u oblasti zaštite dece od nasilja definisano je u okviru Akcionog plana za Poglavlje 23 i predstavlja jasan put države u procesu evro-integracija²⁷. U ovom trenutku borba protiv online seksualnog zlostavljanja i eksploatacije na strateškom nivou definisana je kroz više strateških dokumenata.

Nacionalni plan akcije za decu definisao je zaštitu dece od zlostavljanja, zanemarivanja, iskorišćavanja i nasilja kao jedan od strateških ciljeva i to u smislu uspostavljanja sveobuhvatnog sistema za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja. U ovom strateškom dokumentu digitalno nasilje prema deci nije posebno istaknuto ni prepoznato. Pored toga, Nacionalni plan akcije za decu definisao je opštu politiku prema deci do 2015. godine. Novi Nacionalni plan akcije za decu još uvek nije usvojen tako da od 2016. godine Republika Srbija nema jedinstvenu i jasno definisanu politiku u oblasti prava deteta.

Nacionalna strategija za prevenciju i zaštitu dece od nasilja za period od 2008. do 2015. godine i prateći akcioni plan definisali su niz različitih mera za prevenciju i zaštitu dece od nasilja. Međutim, ovaj dokument takođe nije prepoznavao digitalno nasilje niti obuhvatao mere koje se odnose na zaštitu dece od digitalnog nasilja. Nacrt strategije za prevenciju i zaštitu dece od nasilja od 2018. do 2022. godine²⁸ prepoznaje nasilje u digitalnom prostoru, a pod digitalnim nasiljem podrazumeva korišćenje digitalne tehnologije sa ciljem da se druga osoba uznemiri i da joj se nanese šteta. Neki od ciljeva koji su definisani ovim strategijom su stvaranje bezbednog i podsticajnog okruženja u kome se poštuje pravo deteta na zaštitu od svih vidova nasilja, unapređenje prevencije i sistemskog rada na promeni stavova, vrednosti i ponašanja u odnosu na nasilje prema deci, unapređenje mera intervencije, unapređenje normativnih, institucionalnih i organizacionih mehanizama za prevenciju i zaštitu dece od nasilja. Ovi ciljevi odnose na zaštitu dece od nasilja u svim okruženjima, pa i u digitalnom okruženju.

Međutim, ovaj dokument još uvek nije usvojen niti je usvojen akcioni plan za primenu strategije što ozbiljno koči unapređenje ove oblasti. Ovo posebno zabrinjava kada se ima u vidu da istraživanja ukazuju da je digitalno nasilje u porastu, da gotovo 90% dece u Srbiji uzrasta od 10-15 godina svakodnevno koristi internet, a da je samo 12% srednjoškolaca koji koriste internet svesno potencijalnih rizika. Istovremeno svaki četvrti roditelj ne zna šta mu dete radi dok je za računom, a 65% prosvetnih radnika ne zna da prepozna i da reaguje u slučaju elektronskog nasilja²⁹.

Komitet za prava deteta je u svojim Zaključnim zapažanjima o kombinovanom drugom i trećem periodičnom izveštaju Republike Srbije u delu koji se odnosi na nasilje nad decom, između ostalog, izrazio zabrinutost zbog velikog broja prijavljenih slučajeva nasilja nad decom i

²⁷ Republike Srbija, Pregovaračka grupa za poglavlje 23, *Akcioni plan za poglavlje 23*, dostupno na <https://www.mpravde.gov.rs/files/Akcioni%20plan%20PG%2023%20Treci%20nacr-%20Konacna%20verzija1.pdf>, pristup 15.12.2019.

²⁸ Ministarstvo za rad, boračka i socijalna pitanja, *Nacrt nacionalne strategije za prevenciju i zaštitu dece od nasilja, treći radni nacrt*, novembar 2017, dostupno na <https://www.minrzs.gov.rs/sr/aktuelnosti/vesti/javni-poziv-za-ucesce-u-javnoj-raspravi-o-nacrtu-nacionalne-strategije-za-prevenciju-i-zastitu-dece-od-nasilja-za-period-2018-2022-god>, pristup 15. decembar 2019.

²⁹ Popadić, D. i Kuzmanović, D., *Korišćenje digitalne tehnologije, rizici i zastupljenost digitalnog nasilja među učenicima u Srbiji*, Institut za psihologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2013 i Kuzmanović, D., Lajović, B. i dr. *Digitalno nasilje - prevencija i reagovanje*, Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja, Kancelarija UNICEFa u Srbiji, Pedagoško društvo Srbije, Beograd, 2016.

postojanja slučajeva nasilja na internetu. Komitet je preporučio državi da preduzme niz zakonodavnih i drugih mera, obezbedi dovoljne ljudske, finansijske i tehničke resurse za njihovo sprovođenje, obezbedi obuku o rizicima nasilja na internetu, razvije kampanju podizanja svesti u vezi sa nultom tolerancijom na nasilje nad decom, osigura efikasnu saradnju i koordinaciju službi za zaštitu dece, policije i pravosudnog sistema i drugo³⁰.

Sa ciljem podizanja svesti i sprečavanje digitalnog nasilja u proteklih nekoliko godina realizovani su različiti projekti i kampanje, kao što su na primer projekat „Klikni bezbedno“ program „Zaustavimo digitalno nasilje“ (Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja, kancelarija Unicefa u Beogradu i Telenor), projekat Osnaživanje edukatora za podršku školama u zaštiti učenika od digitalnog zlostavljanja (Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja, Pedagoško društvo Srbije i Kancelarija Unicefa u Beogradu), projekat „Pametno i bezbedno“ (Ministarstvo trgovine, turizma i telekomunikacija)³¹.

Međutim, i pored realizovanih projekata usmerenih na podizanje svesti i znanja dece o bezbednom korišćenju interneta, istraživanja ukazuju na to da skoro polovina učenika osnovnih škola ne zna šta je sajber nasilje, što je zabrinjavajući podatak³². Sa druge strane, istraživanja pokazuju da se u toku jedne godine 62% starijih osnovaca i 84% srednjoškolaca bar jednom tokom godine izložilo nekom riziku na internetu³³, te je neophodno nastaviti sa kontinuiranim radom na unapređenju svesti dece, roditelja i svih drugih aktera o bezbednom korišćenju interneta.

Strategija razvoja informacione bezbednosti u Republici Srbiji za period od 2017. do 2020. godine definiše različite mere za postizanje veće bezbednosti u digitalnom okruženju. Ove između ostalog obuhvata i podizanje svesti roditelja i dece o digitalnom nasilju, jačanje uloge škole kroz odgovarajuće školske programe, podizanje kapaciteta nastavnika i podizanje kapaciteta institucija kao što su Ministarstvo unutrašnjih poslova, centru za socijalni rad i zdravstvene ustanove.

Strategija borbe protiv trgovine ljudima usvojena je 2006. godine, kao i Nacionalni plan akcije za borbu protiv trgovine ljudima za period od 2009. do 2011. godine. U ovim dokumentima mali broj mera se odnosi na decu, a najveći broj aktivnosti se odnosi na sva lica. U ovom trenutku ne postoji strateški dokument u oblasti borbe protiv trgovine ljudima koji je posvećen isključivo deci.

³⁰ Komitet za prava deteta, *Zaključna zapažanja o kombinovanom drugom i trećem periodičnom izveštaju Republike Srbije*, op.cit., para 32-35.

³¹ Ministarstvo za rad, boračka i socijalna pitanja, *Nacrt nacionalne strategije za prevenciju i zaštitu dece od nasilja, treći radni nacrt*, op.cit, str. 31 i 32

³² Za više informacija pogledati *Istraživanje Kriminističke policijske akademije Srbije o rasprostranjenosti i karakteristikama sajber nasilja među učenicima u osnovnim školama iz 2017. godine*, u: Ivanović, J., i Marković, D., *Smernice za profesionalce u zaštiti dece od digitalnog nasilja u Republici Srbiji*, Save the Children, Beograd, 2019.

³³ Popadić, D., Kuzmanović, D., *Korišćenje digitalne tehnologije, rizici i zastupljenost digitalnog nasilja među učenicima u Srbiji*, op.cit., str. 50.

U ovom trenutku u pripremi je Nacionalna strategija za ostvarivanje prava žrtava i svedoka krivičnih dela za period 2019-2025³⁴. godine koja je trenutno u formi radnog teksta. Cilj donošenja ove strategije je usklađivanje sa Direktivom 2012/29/EU Evropskog parlamenta i Saveta od 25. oktobra 2012. godine kojom se uspostavljaju minimalni standardi u vezi sa pravima, podrškom i zaštitom za žrtve krivičnih dela i zamenjuje Okvirna odluka Saveta 2001/220/PUP (SL L 315 od 14. 11. 2012.). Poseban deo ove strategije odnosi se na decu kao posebno ranjivu kategoriju žrtava. U Strategiji se ističe da pored mera zaštite koje uživaju i druge žrtve maloletnim licima moraju biti na raspolaganju posebne mere i to: mogućnost audio-vizuelnog snimanja intervjua sa detetom i prihvatljivost takvog snimka u postupku izvođenja dokaza, u skladu sa zakonom, postavljanje privremenog zastupnika u situacijama gde je to neophodno, postavljanje punomoćnika radi ostvarivanja prava deteta na pravnu pomoć i zastupanje. Strategija ističe da da pravni okvir Republike Srbije prepoznaje sve navedene garancije od usvajanja Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, ali da su u praksi uočeni problemi u njihovoj primeni³⁵.

Ovo se posebno odnosi na implementaciju zakonskih rešenja koja se odnose na saslušanje deteta upotrebom tehničkih sredstava za prenos slike i zvuka i mogućnost saslušanja deteta u stanu ili drugoj prostoriji odnosno ovlašćenoj ustanovi-organizaciji stručno osposobljenoj za ispitivanje maloletnih lica koja se još uvek ne sprovode u dovoljnoj meri.

Pravo deteta na informisanost takođe nije u dovoljnoj meri implementirano u praksi, posebno imajući u vidu da ne postoje smernice za davanje informacija detetu na njemu razumljivom jeziku, niti postoji obaveza postupajućih organa da oštećene informišu o statusu okrivljenog, posebno o njegovom hapšenju, pritvaranju i puštanju iz pritvora, kako bi se obezbedila sigurnost i zaštita deteta-žrtve.

Problem predstavlja i nepostojanje sveobuhvatnog sistema psihosocijalne podrške i socijalne reintegracije deteta-žrtve, kao i prevencije stigmatizacije deteta žrtve.

Jedan od problema je i to što ne postoji sveobuhvatna politika uključivanja dece u proces izrade i primene državnih politika programa i drugih inicijativa koje se tiču borbe protiv seksualnog zlostavljanja i eksploatacije, posebno u odnosu na online nasilje. Izveštaji ukazuju na to da je svega 3,1% dece i mladih u Republici Srbiji je učestvovalo u javnim raspravama o problemima dece i mladih dok je 2,8% dece i mladih bilo na sastancima sa predstavnicima opština, a 67% dece i mladih do sada niko nije pitao za mišljenje o važnim pitanjima za život u njihovim gradovima i opštinama³⁶.

³⁴ Republika Srbija Ministarstvo pravde, *Nacionalna strategija za ostvarivanje prava žrtava i svedoka krivičnih dela za period 2019-2025*, radni tekst, jun 2019, dostupno na https://www.paragraf.rs/nacrti_i_predlozi/270619-nova-verzija-radnog-teksta-nacrta-nacionalne-strategije-za-ostvarivanje-prava-zrtava-i-svedoka-krivicnih-dela-za-period-2019-2025-godine.pdf, pristup 15. 12.2019.

³⁵ *Ibid*, str. 31

³⁶ Centar za prava deteta, *Izveštaj Centra za prava deteta o ostvarivanju prava deteta u Republici Srbiji za 2012. godinu iz ugla dece i mladih*, Beograd, 2012., dostupno na http://cpd.org.rs/wp-content/uploads/2017/10/izvestaj_dece_i_mladih_2012.pdf, pristup 15.12.2019.

Unapređenje zaštite dece od online seksualnog iskorišćavanja i zloupotrebe dece pored istaknutih potrebnih unapređenja zakonodavnog i strateškog okvira zahteva i unapređenje mera u oblasti prevencije, otkrivanja i prijavljivanja i zaštite deteta.

Mere u oblasti prevencije ▼

- podizanje svesti i znanja o digitalnom nasilju i bezbednom korišćenju interneta
- stvaranje i unapređenje mehanizama za bezbedno digitalno okruženje za decu
- sprečavanje širenja materijala kojim se podstiče zlostavljanje i eksploatacija dece putem interneta i smanjivanje njihove dostupnosti otežavanjem mogućnosti za plasiranje takvog materijala na javno dostupne Internet stranice
- uspostavljanje i unapređenje saradnje sa pružaocima Internet usluga radi uklanjanja sadržaja namenjenog seksualnom zlostavljanju i eksploataciji dece
- sprovođenje istraživanja o online nasilju nad decom.

Mere u oblasti otkrivanja i prijavljivanja slučajeva seksualnog iskorišćavanja i zloupotrebe dece ▼

- unapređenje mehanizama po meri deteta za prepoznavanje i otkrivanje seksualnog zlostavljanja i eksploatacije dece na internetu
- uspostavljanje mehanizama za prijavljivanje on line seksualnog zlostavljanja i eksploatacije koji su lako pristupačni i bezbedni
- podizanje kapaciteta svih profesionalaca koji rade u oblasti zaštite dece od nasilja za rano prepoznavanje slučajeva online seksualnog zlostavljanja i eksploatacije dece
- osnaživanje dece da prijave slučajeve seksualnog zlostavljanja i eksploatacije
- podizanje svesti građana o važnosti i obavezi prijavljivanja slučajeva seksualnog zlostavljanja i eksploatacije dece.

Mere u oblasti zaštite dece ▼

- podizanje kapaciteta svih profesionalaca uključenih u postupak zaštite dece od online zlostavljanja i eksploatacije

- unapređenje intersektorske saradnje u zaštiti dece od online seksualnog zlostavljanja i eksploatacije
- razvijanje i sprovođenje mera za pružanje podrške deci žrtvama i svedocima od strane stručnih lica tokom trajanja krivičnog postupka u cilju olakšavanja davanja iskaza i razumevanja faza krivičnog postupka
- potpuna implementacija međunarodnih i nacionalnih standarda u oblasti zaštite dece od sekundarne viktimizacije tokom trajanja krivičnog postupka, izbegavanje višestrukog pozivanja i saslušanja dece u svojstvu žrtava ili svedoka seksualnog iskorišćavanja i zloupotrebe, saslušanje upotrebom tehničkih sredstava za prenos slike i zvuka i u prostorijama za ispitivanje dece specijalno opremljenim po meri deteta
- unapređenje prava deteta na informisanost u svim fazama postupka
- razvijanje sveobuhvatnog sistema psihosocijalne podrške i socijalne reintegracije deteta-žrtve, kao i prevencije stigmatizacije deteta žrtve.